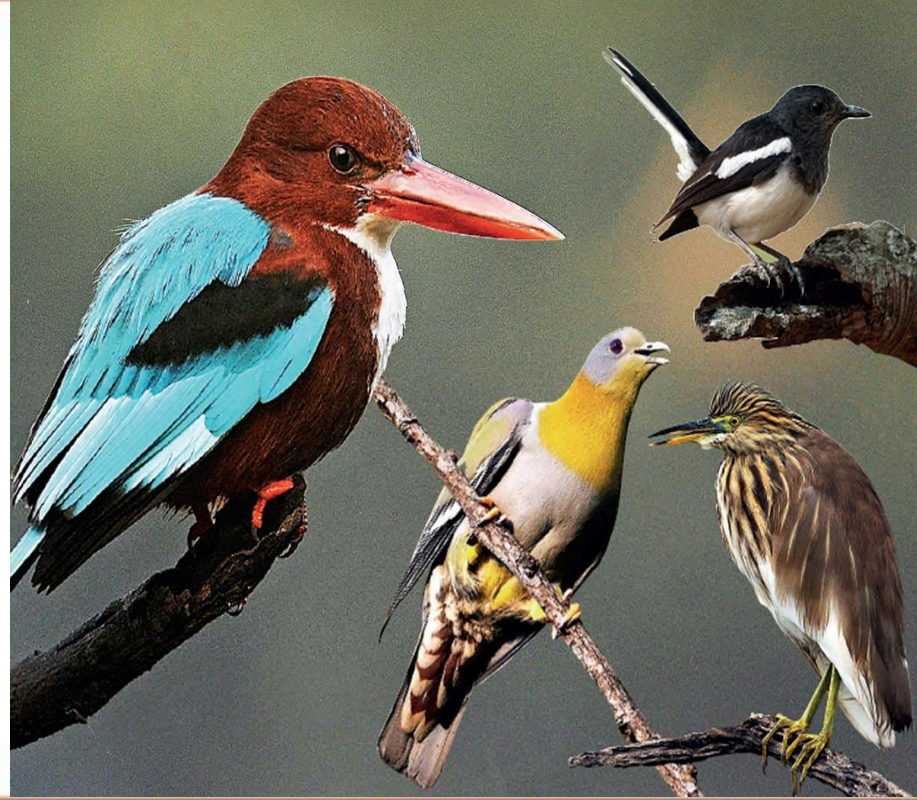

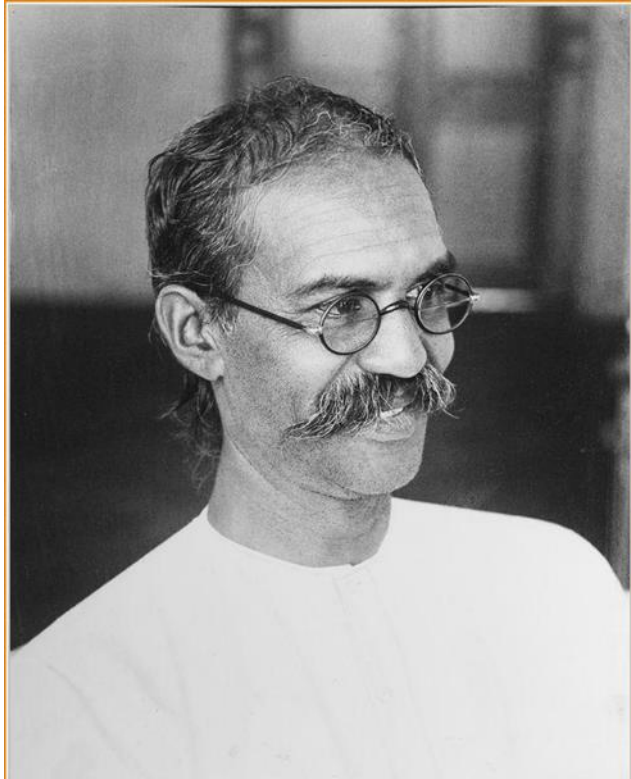
ધોરણ : 4

પર્યાવરણ

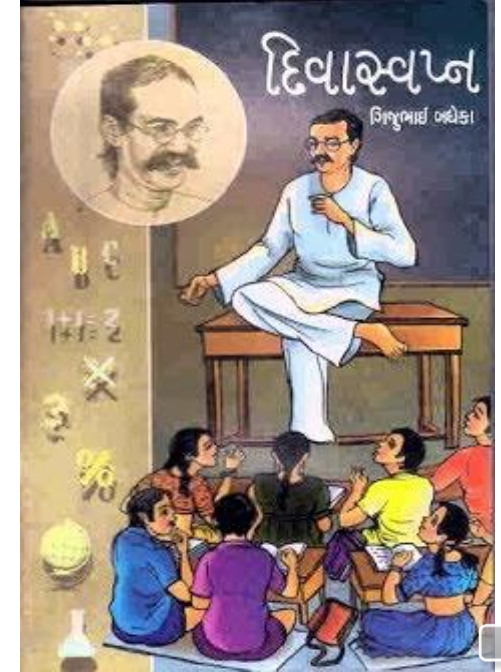
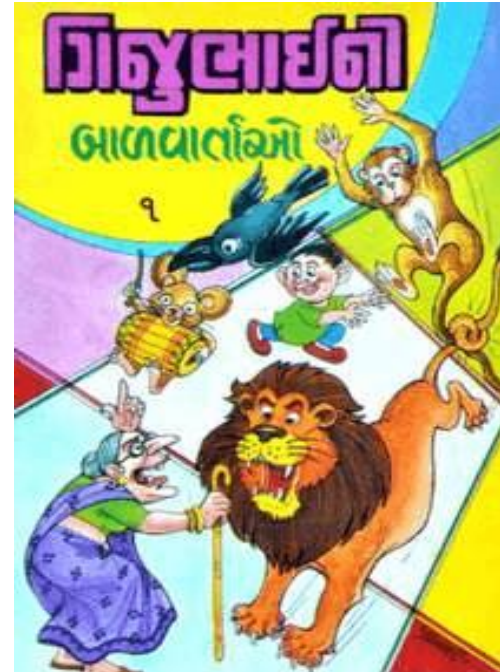
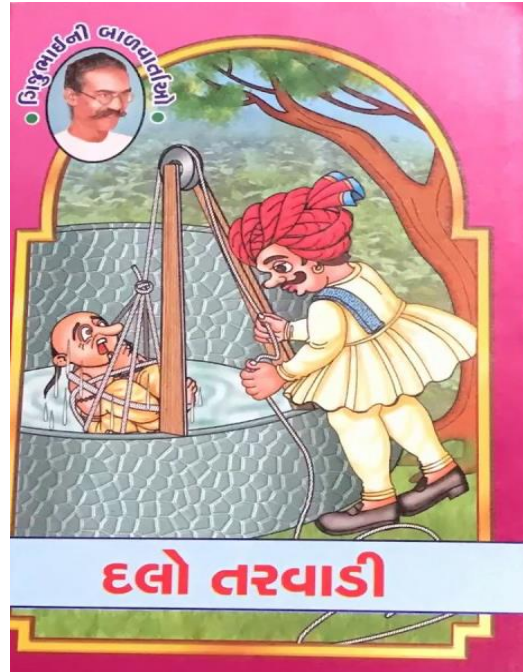
૧૬. કામનો મહિનો

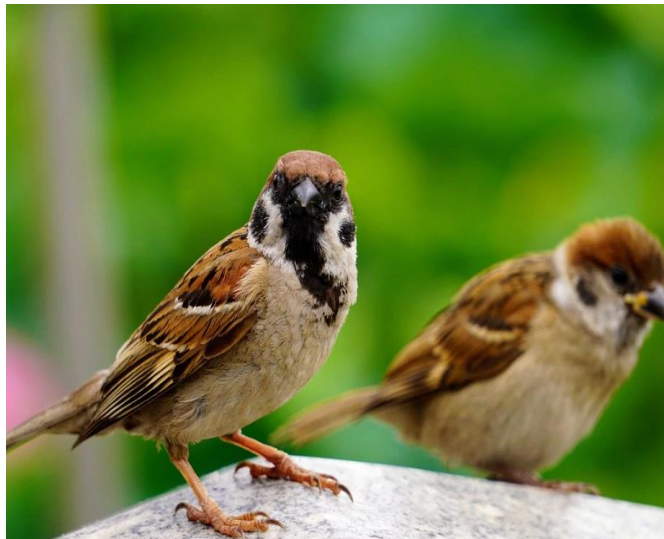
ગિજુભાઈ બધેકા

બાલમંદિર,
ભાવનગર
13 એપ્રિલ, 1936

વહાલાં બાળકો,

- બપોરના ત્રણ વાગ્યા છે. આકાશમાં વાદળો નથી. સૂર્ય તપી રહ્યો છે.
- ચકલીઓ, કબૂતરો અને ફૂલચકલીઓએ જોડીમાં તેમના માળા બનાવવાનું શરૂ કરી દીધું છે.

- થોડા માળામાં તો ઈંડા સેવવાનું કામ ચાલે છે.
- પક્ષીઓએ તેમના બચ્ચાંઓને જુદા જુદા પ્રકારના જીવજંતુ અને બીજી વસ્તુઓ ખવડાવવાઉ શરૂ કરી દીધું છે.
- અમારા આંગણામાં પણ એક કબૂતરનું બચ્ચું છે. માળામાં હજી એક ઈંડું છે, પરંતુ તે સેવવામાં આવ્યું નથી.

- ગોપાલભાઈના ઘરના રસ્તે, રોડની બાજુ પર ઘણા પથ્થરો છે. આ પથ્થરો વચ્ચેની જગ્યામાં એક દેવચકલીએ ઈંડા મૂક્યા છે.
- બચુભાઈએ મને તે બતાવ્યાં. મેં દૂરબીન વડે તે જોયા.
- મેં જોયું માળો ઘાસનો બનેલો છે. તેની ટોચ ઉપર નરમ ડાળીઓ, મૂળ, ઊંન, વાળ અને પીંજેલું રૂ હતાં. આ રીતે દેવ ચકલીએ તેનો માળો બનાવ્યો છે. તેના બચ્ચાઓ માટે કેવું નરમ અને હુંફાળું ઘર!
- દેવચકલી કાગડા જેવી નથી. કાગડાનો માળો બધા પ્રકારની વસ્તુઓથી બનેલો હોય છે- તાર અને લાકડાનો પણ.

દેવચકલી

કાગડો

મેં દેવચકલીના માળામાં બચું પણ જોયું. તે તેની ચાંચ પહોળી રાખીને બેઠું હતું. તેનું મોં અંદરથી લાલ હતું એટલી વારમાં દેવ ચકલી ઊડતી ઊડતી માળામાં આવી અને બચાંની ખુલ્લી ચાંચમાં કંઈક મૂક્યું. કદાચ થોડા નાના જીવજંતુ હશે. ત્યાં સુધીમાં સાંજ પાડવા આવી હતી દેવ ચકલી તેના બચાંઓ સાથે જ ગોઠવાઈ ગઈ હતી.

કોયલ

તમે જાણો છો કે કોયલ ખૂબ જ મધુર ગાય છે. તમે જાણો છો કે કોયલ પોતાનો માળો બનાવતી નથી. તે તેના ઈંડા કાગડાના માળામાં મૂકે છે. કાગડા પોતાના ઈંડા સાથે તેના ઈંડાને પણ સેવે છે.

- નજીકમાં એક નાનું વૃક્ષ છે. તેની ડાળી પર માળો લટકે છે. પક્ષીઓ અદભૂત રીતે જુદા હોય છે.

કાગડાનો માળો

- કાગડો એનો માળો વૃક્ષ પર ઊંચે બનાવે છે.
- કાગડો માળો બનાવવા માટે ડાળીઓ, મૂળ, ઘાસ તાર અને લાકડાના ટુકડા વગેરે.

- કબૂતર તેનો માળો થોરના કાંટાઓમાં અથવા મહેંદીની વાડમાં બનાવે છે.
- કબૂતર જૂના અને ઉજ્જડ મકાનોમાં, અવાવરા કૂવામાં અને ઘર આંગણે માળો બનાવે છે.

કબૂતરનો માળો

ચકલીનો માળો

- ચકલીઓ આપણા ઘરમાં અને બહાર પણ જોવા મળે છે.
- તે તેનો માળો ગમે ત્યાં બનાવી દે છે કબાટની ટોચ પર, અરીસા પાછળ, છાજલી પર

કંસારો (બાર્બેટ) નો માળો

- કંસારા પક્ષી નો ટક, ટક, ટક, અવાજ ઉનાળામાં સંભળાય છે.
- તે તેનો માળો વૃક્ષના થડમાં કાણું કરી બનાવે છે.

દરજીડાનો માળો

- ❑ દરજીડો તેની તીક્ષ્ણ ચાંચનો ઉપયોગ કરી બે પાંદડાઓ સીવીને ઝાડીઓમાં માળો બનાવે છે.
- ❑ તે તેણે બનાવેલા પાંદડાની ગડીમાં ઈંડા મૂકે છે. આ તેનો માળો છે.

- ફૂલસુંઘણી તેનો માળો વૃક્ષની નાની ડાળીઓમાં અથવા ઝાડીઓમાં લટકતો બનાવે છે.
- તેના માળામાં વાળ, ઘાસ, પાતળી સળીઓ, સૂકા પાંદડાઓ, પીંજેલું રૂ, ઝાડની છાલના ટુકડા, કપડાંના ચીથરા અને કરોળિયાના જાળાં હોય છે.

ફૂલસુંઘણીનો માળો

- જ્યારે મેં દૂરબીન વડે જોયું, માળામાં બચ્ચા જોઈ શકાતા હતાં. તે માળાના નાના મુખ આગળ બેઠા હતાં. તે તેની માતા ખાવાનું લઈને આવે તેની રાહ જોતાં બેઠાં હતાં. તે બીજું શું કરી શકે- ફક્ત ખાય અને સૂએ !

શું તમે સુગરી વિશે જાણો છો ? નર સુગરી માળાઓ વણે છે. માદા સુગરી બધા માળાઓ જુએ છે અને બધાથી સારો માળો પસંદ કરે છે અને તેમાં ઈંડા મૂકવાનો નિર્ણય કરે છે.

- બધાં પક્ષીઓ આ દિવસોમાં ખુબજ વ્યસ્ત છે.
- પહેલું સોપાન માળા બનાવવાનું અને ફક્ત ઈંડા મૂકવાનું છે.
- આટલા બધાં પ્રયત્નોથી બનાવેલા માળામાં બચ્ચાઓને ઉછેરવા એ ખુબ જ મુશ્કેલ કામ છે.
- પક્ષીઓ માટે કેટલાક માણસો અને બીજા પ્રાણીઓ દુશ્મનો જેવા પણ હોય છે.
- કાગડાઓ અને ખિસકોલીઓ, બિલડીઓ અને ઉંદરો - આ બધાં ઈંડા ચોરી કરવાની તક શોધતા હોય છે.
- ઘણીવાર તે માળા તોડી પણ નાખે છે.

- પોતાની જાતને મુશકેલીથી બચાવવા, ખાવાની શોધમાં, માળો બનાવવામાં, ઇંડાઓ સેવવામાં અને બચ્ચઓને સાવચેતીથી ઉછેરવા વગેરે દરેક પક્ષી માટે કસોટી જેવું છે.
- છતાંયે પક્ષીઓ કેવા આનંદ સાથે ગાય છે અને તેમની પાંખો ફેલાવી ઊડે છે.

આ બધાં માટે, સલામ
તમારા ગિજુભાઈના આશીર્વાદ.

- ❑ ગિજુભાઈએ આ પત્ર કેટલાં વર્ષો પહેલાં લખ્યો હતો ?
- ✓ ગિજુભાઈએ આ પત્ર ઈ.સ. 1936 માં લખ્યો હતો અત્યારે ઈ.સ. 2020 ચાલે છે તો આ પત્ર લખાયો તેને 84 વર્ષ થયા.
- ❑ અહીં ઘણા પક્ષીઓની વાત આવે છે. તમે એમાંથી ક્યાં પક્ષીઓ જોયાં છે?
- ✓ ચકલી, કબૂતર, સુગરી, કાગડો, દેવચકલી વગેરે....
- ❑ બીજાં કેટલાં પક્ષીઓ તમે જોયાં છે ? ક્યાં ક્યાં ?
- ✓ બીજા ઘણા બધા પક્ષીઓ અમે જોયા છે જેમ કે મોર, પોપટ, કાબર, બગલો, ઢેલ, શાહમુગ, તેતર, ટિટોડી, હોલો, બાજ, સુરખાબ
- ❑ તમે પક્ષીઓનો માળો જોયો છે / તમે તે ક્યાં જોયો છે ?
- ✓ હા મે પક્ષીઓનો માળો જોયો છે. વૃક્ષો પર, ઘરમાં, ખેતર કે આંગણામાં જોયા છે.

❑ તમારું મનપસંદ પક્ષી કયું છે / તમે વર્ગમાં તમારા મિત્રોને કહી શકો એ કેવી રીતે ઊડે છે અને કેવો અવાજ કરે છે ?

✓ મારું મનપસંદ પક્ષી મોર છે. તે વજનમાં ખૂબ ભારે હોવાથી ખૂબ ઊંચે, ખૂબ વધારે ઊડી શકતું નથી તે ટેહુંક....ટેહુંક એવો અવાજ કરે છે.

❑ આ પક્ષી કયું છે ?

માથે મુગટ છે અને પૂંછડીમાં સિક્કાઓ, ટોચથી પૂંછડી સુધી ખુબ જ ભૂરા પટ્ટાઓ. ચાવી : તે આપણું રાષ્ટ્રીય પક્ષી છે.

✓ મોર

❑ જો તમારા ઘરની આજુબાજુ અથવા ઘરમાં કોઈ માળો હોય તો તેને ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. યાદ રાખો માળાની ખૂબજ નજીક જશો નહીં અને તેને અડશો નહિ. જો એમ કરશો તો પછી પક્ષી ફરીથી માળામાં આવશે નહિ.

થોડા દિવસો સુધી માળાનું અવલોકન કરો અને નીચેની વસ્તુઓ નોંધો.

- ☐ માળો ક્યાં બનાવાયો છે ?
- ✓ માળો પાડોશીના ઘરે છત પર બનાવાયો છે.
- ☐ માળો શાનો બનેલો છે ?
- ✓ માળો ઘાસ, તણખલા અને સૂકા પાંદડાઓ નો બનેલો છે.
- ☐ માળો તૈયાર છે કે હજુ પક્ષી તેને બનાવી રહ્યું છે ?
- ✓ માળો બનીને તૈયાર થઈ ચૂક્યો છે.
- ☐ શું તમે ઓળખી શકો કે માળો ક્યાં પક્ષિએ બનાવ્યો છે ?
- ✓ માળો ચકલીએ બનાવ્યો છે.
- ☐ પક્ષી માળામાં કઈ કઈ વસ્તુઓ લાવે છે ?
- ✓ માળો બનાવવા માટે ઘાસ અને તણખલા તથા બચ્ચાને ખવડાવવા માટે જીવડા અને અનાજના દાણા લાવે છે.
- ☐ માળામાં કોઈ પક્ષી બેઠેલું છે ?
- ✓ ના, માળામાં કોઈ પક્ષી બેઠેલું નથી.

❑ શું તમે વિચારો છો કે માળામાં કોઈ ઈંડા છે ?

✓ ના, માળામાં ઈંડા નથી.

❑ તમે માળામાંથી ‘ચી....ચી....’ જેવો અવાજ સાંભળી શકો છો ?

✓ હા, મને માળા માંથી ચી...ચી... જેવો અવાજ સંભળાય છે.

❑ જો માળામાં બચ્ચાઓ છે, તો બચ્ચાંના માં-બાપ તેમના ખાવા માટે શું લઈ આવે છે ?

✓ નાના જીવડા અને અનાજના દાણા

❑ એક કલાકમાં આ પક્ષીઓ માળામાં કેટલી વાર આવે છે ?

✓ એક કલાકમાં ત્રણથી ચાર વાર પક્ષીઓ માળામાં આવે છે.

❑ કેટલાં દિવસો પછી બચ્ચાં માળો છોડી દે છે ?

✓ બચ્ચાઓ બે મહિના પછી માળો છોડી દે છે.

- પક્ષીઓ માળાનો ઉપયોગ ફક્ત ઈંડા મૂકવા માટે કરે છે.
- બચ્ચાં મોટા થઈ જાય ત્યારે તે માળો છોડી દે છે.
- આપણે પણ ચાલતાં અને બોલતાં થઈએ ત્યારે આપણું ઘર છોડી દેવું પડે તો ! અનુમાન કરો.

❑ માળો છોડ્યા બાદ, જુદા જુદા પ્રકારના પક્ષીઓ જુદી જુદી જગ્યાએ રહે છે

વૃક્ષો પર

પાણીમાં અથવા
પાણીની નજીક

જમીન પર

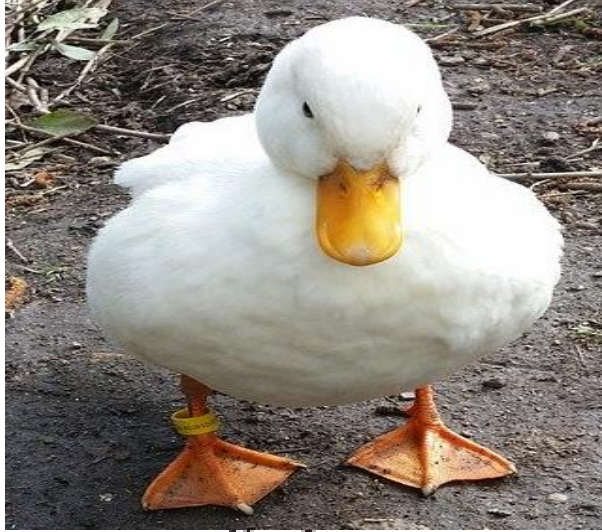

❑ બીજાં પ્રાણીઓ પણ જુદી-જુદી જગ્યાએ રહે છે. જમીન પર, જમીનની અંદર, પાણીમાં, અને વૃક્ષો ઉપર.

પક્ષીના પંજા - જરૂરિયાત પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારના

પાણીમાં તરવા

વૃક્ષની ડાળીઓ પકડવા

ખોરાક ઝડપવા
(શિકાર કરવા)

જમીન પર ચાલવા

વૃક્ષ પર ચઢવા

પક્ષીની ચાંચ - ખોરાક પ્રમાણે જુદાં જુદાં પ્રકારની

માંસ ફાડવા
અને ખાવા

વૃક્ષના થડ અને
લાકડાંમાં કાણું પાડવા

ફૂલોનો રસ ચૂસવા

છીછરા પાણી અને
કાદવમાંથી નાનાં
જીવજંતુ શોધવા

બીજ તોડવા અને
વાટવા

ઘણીબધી જાતના ખોરાક
કાપવા અને ખાવા

પ્રાણીઓના દાંત

તમે જોયું છે કે પ્રાણીઓને જુદાં-જુદાં પ્રકારના દાંત હોય છે.

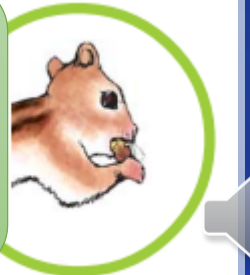
ગાયના આગળના દાંત ઘાસ કાપવા માટે હોય છે. બાજુ પરના દાંત ઘાસ ચાવવા માટે મોટા અને સપાટ હોય છે.

બિલાડીના દાંત માંસ ફાડવા અને કાપવા માટે તીક્ષ્ણ હોય છે.

સાપને વાંકા તીક્ષ્ણ દાંત હોય છે, પરંતુ તે પોતાનો ખોરાક ચાવતા નથી. સાપ પોતાનો ખોરાક આખો જ ગળી જાય છે.

ખિસકોલીના આગળના દાંત જીવનપર્યંત વધ્યા કરે છે. તેમણે તેમના લાંબા કરેલા દાંત વડે વસ્તુઓ કોતરવાની હોય છે.

તમારા પોતાના દાંત વિશે શોધી કાઢો અને લખો :

● તમારી ઉંમર **૯ વર્ષ**

● તમારા દાંત કેટલા છે ? **૨૦**

● તમારા કોઈ દાંત તૂટી અથવા પડી ગયા છે ? કેટલા ? **૦** હા, મારા પાંચ દાંત તૂટી ગયા છે.

● તમને કેટલા નવા દાંત આવ્યા છે ? **૦** મારે હજુ ૪ નવા દાંત આવ્યા છે.

● તમારા કેટલા દૂધિયા દાંત પડી ગયા છે, પરંતુ તેની જગ્યાએ નવા દાંત આવ્યા નથી ? **૦** મારા દસ દાંત તૂટી ગયા છે જેમાંથી પાંચ દાંત હજુ આવ્યા નથી.

દાંત વિશે વધારે શોધો :

તમારા મિત્રના દાંત જુઓ. શું તે જુદાં જુદાં પ્રકારના દાંત છે ?
તમારી નોટબૂકમાં એક આગળનો અને એક પાછળનો દાંત દોરો. આ દાંત
વચ્ચે તમે કોઈ તફાવત જોઈ શકો છો ?

આગળના દાંત

પાછળના દાંત

કલ્પના કરો :

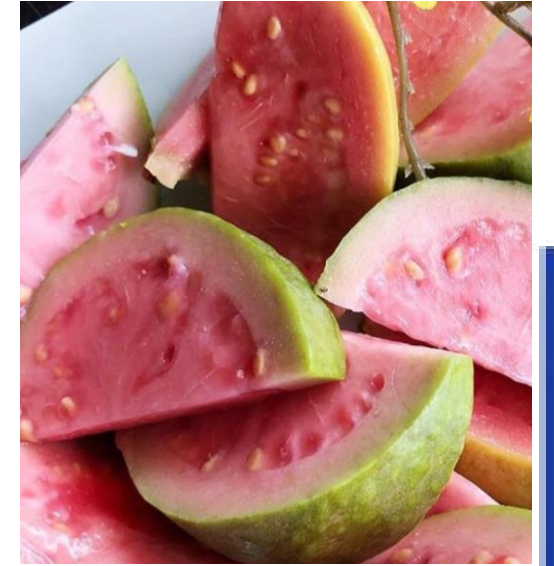
- ❑ જો તમારે આગળના દાંત ન હોય (બંને ઉપર અને નીચે) તો તમે જામફળ કેવી રીતે ખાઓ ?
- ✓ આગળના દાંતની મદદથી આપણે જમરૂખને કાપીને બટકું ભરીને ખાઈ શકીએ છીએ. પરંતુ જો આગળના દાંત ન હોય તો ચપ્પુની મદદથી જમરૂખના ટુકડા કરી

ને પાછળના દાંતની મદદ થી ખાઈ શકાય.

- ❑ તમારે આગળના દાંત છે, પરંતુ પાછળના એકપણ દાંત નથી. તમને કોઈ રોટલી આપે છે. તે તમે કેવી રીતે

ખાશો? બતાવો.

- ✓ આવી પરિસ્થિતીમાં આપણે વૃદ્ધ વ્યક્તિઓની જેમ ખોરાક ખાવો પડશે.

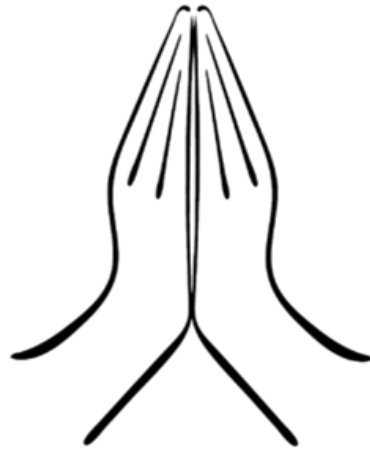

- ❑ તમારા મોંમાં એક પણ દાંત નથી. તમે કેવા પ્રકારની વસ્તુઓ ખાઈ શકશો?
- ✓ જો એક પણ દાંત ન હોય તો આપણે એકદમ નરમ અને પોચી વસ્તુઓ તેમજ પ્રવાહી વસ્તુઓ જ ખાઈ શકીએ છીએ.
- ❑ ઘરડા માણસો પાસેથી જાણો. જેઓને દાંત હોતા નથી, તેઓ કેવા પ્રકારની વસ્તુઓ ખાઈ શકતા નથી ?
- ✓ ઘરડા માણસો કે જેમને દાંત હોતા નથી તેઓ સખત વસ્તુઓ જેવી કે બદામ, પિસ્તા, અખરોટ વગેરે ખાઈ શકતા નથી.

THANKS

FOR WATCHING

